

The study reported in this paper assesses the fit of a 40-item instrument measuring values to the theory of 10 basic values on which it was based (Schwartz 1992). In particular, the measurement invariance of this instrument for studying value priorities across nations was investigated. CFA was defined eight factors instead from ten, where combined two factor of Schwartz's values structure – conformity with tradition and hedonism with stimulation. For facilitate the search process measurement invariance in PVQ between Poland and Ukraine has been formed by the EFA the two factors. It appeared that none of the models were able to establish measurement invariance by Mplus 6.11 in only two general factors. Nevertheless, the Cronbach's alpha per country indicated that the internal consistency two factors is satisfactory. The reliability for factor 1 for Poland is .88 and for Ukraine .88. The reliability for factor 2 for Poland is .86 and for Ukraine .80. This indicates that the questionnaire is can be use for study the personal values becoming in the cross-time comparison , which is our perspective. In the second stage search invariance using Amos 7.0 software was found configural and metric invariance in both samples to measure openness to change and self-enhancement of the theoretical concepts of S.Schwartz's values' structure, opening the way for us to compare the values' becoming in university spaces both countries.

Key words: values, values' becoming, personality in development, Polish sample, Ukrainian sample, university space of socialization, Portrait Values Questionnaire, measurement invariance, factor structure, congrual, metric, and scalar invariance, multiple-group conrmatory factor analysis (MGCF), cross-country comparison.

Отримано: 2.02.2012 р.

УДК 159.9.057.87:378.147

О.В.Савицька

Психологічний супровід розвитку професійної ідентичності студентів

У статті міститься теоретичний аналіз проблеми впливу професійної освіти на розвиток професійної ідентичності та результати експериментального вивчення професійної ідентичності майбутніх психологів. З'ясована доцільність цілеспрямованого розвитку професійної ідентичності. Описано альтернативні варіанти професійної ідентифікації майбутніх фахівців в процесі професійного навчання.

Ключові слова: соціальна ідентичність, професійна ідентичність, професійна ідентифікація, професійна підготовка, професійна освіта, тренінг професійної ідентичності.

Статья содержит теоретический анализ проблемы влияния профессионального образования на развитие профессиональной идентичности и результаты экспериментального изучения профессиональной идентичности будущих психологов. Выяснена целесообразность целенаправленного развития профессиональной идентичности. Описаны альтернативные варианты профессиональной идентификации будущих специалистов в процессе профессионального обучения, тренинг профессиональной идентичности.

Ключевые слова: социальная идентичность, профессиональная идентичность, профессиональная идентификация, профессиональная подготовка, профессиональное образование, тренинг профессиональной идентичности.

Пріоритетним завданням вищої освіти є розвиток особистості майбутнього фахівця і, водночас, формування у студентів системи професійних знань, умінь та навичок, що загалом створюватиме умови для швидкої і повної професійної та соціально-психологічної адаптації, успішної професіоналізації і досягнення вершин професійної майстерності. Центральним особистісним утворенням, що забезпечуватиме процеси оволодіння професією у вищому навчальному закладі та професійне зростання надалі, є професійна ідентичність. Саме вона, як усвідомлення та переживання індивідом належності до професійної групи, що зумовлює прийняття і розвиток професійних характеристик особистості, сприятиме осмисленню як професійного, так і особистісного досвіду [5, с. 69]. Проблема ідентичності, за влучним висловлюванням Л.Б.Шнейдер, виникає в плані становлення професіоналізму та в плані реалізації професійної підготовки фахівця [7, с. 5].

Метою статті є обґрунтування технології психологічного супроводу розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів на завершальній стадії професійної освіти.

Формування суб'єкта професійної діяльності в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі означає, перш за все, становлення комплексу професійно важливих якостей особистості, розвиток професійної самосвідомості, і, зокрема, професійної ідентичності.

Вітчизняними та зарубіжними психологами і філософами впродовж ХХ століття здійснена низка теоретико-експериментальних досліджень самосвідомості й ідентичності (В.В. Столін, І.С. Кюн, А.А. Налчаджян, Т.Г. Стефаненко, Л.Б. Шнейдер, П.І. Гнатенко, М.Й. Боришевський, Ю.В. Бромлей, Г.У. Солдатова, В.С. Соловійов, Ж. Піаже, М. Мід, Е. Еріксон, Т. Шибутані та ін.). Вони дозволили сформулювати основні теоретичні підходи до розгляду ідентичності, розмежувати поняття самосвідомості, Я-

концепції, “образу Я”, встановити залежності між феноменами ідентичності та психологічного захисту, смислу життя, процесу самоорганізації тощо, а також визначити типологію, структуру, зміст, механізми, стадіальність процесу становлення ідентичності.

Поняття ідентичності є одним з центральних у сучасній психологічній науці. Під ідентичністю розуміють складний феномен, складну психічну реальність, яка включає різні рівні свідомості, індивідуальні і колективні [7].

Найпоширенішим є підхід, згідно з яким ідентичність є результатом активного рефлексивного процесу (процесу ідентифікації), що відображає уявлення суб’єкта про себе і супроводжується відчуттям особистісної визначеності.

Професійна ідентичність, за висловлюванням Н.І.Оліфірович, є результатом процесів професійного самовизначення, персоналізації і самоорганізації, що виявляється в усвідомленні себе представником певної професії і професійної спільноти, певного ступеня отождоження/диференціації себе зі Справою та Іншими [5, с.70].

Професійна ідентичність, як зазначає Н.В.Чепелева, передбачає прийняття професійних ролей, цінностей та норм, наявність мотиваційних структур, які спонукають особистість до ефективної професійної діяльності, тоді як її відсутність створюють перешкоди у виконанні фахівцем професійних функцій, а цілеспрямоване формування забезпечуватиме становлення механізмів особистісного росту [6, с.244].

Зважаючи на виняткове значення розвитку професійної ідентичності для успішного професійного становлення фахівця та певні труднощі професійного самовизначення майбутніх психологів, а також необхідність обґрунтування шляхів формування професійної ідентичності в процесі навчання у вузі нами за допомогою тесту М. Куна-Макпартланда “Хто Я?” [2] вивчалася суб’єктивна значимість професійної ідентичності студентів. Нас цікавило, як часто респонденти використовуватимуть в актуальному самовизначенні категорії, які стосуються професійної діяльності, тобто у відповіді на запитання тесту респонденти вказуватимуть тип та складові професійної діяльності, професійну роль, професійно важливі якості особистості. Дослідження проводилося впродовж двох років, у 2009-2011 н.р. і в ньому взяли участь 37 майбутніх психологів, які навчалися на 4 курсі Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

При аналізі результатів, отриманих за допомогою тесту “Хто Я?”, нами застосовувалася класифікація самохарактеристик, запропонована Л.Б. Шнейдер [7]. Всі зазначені респондентами самохарактеристики були класифіковані і виділено їх у три групи:

функціональні, емоційні та об'єктивні. До першої групи (об'єктивні самохарактеристики) віднесені всі самоописи себе як суб'єкта діяльності: загальні категорії (наприклад, суб'єкт діяльності, працівник, фахівець, спеціаліст, майбутній фахівець тощо), типи та види професій (наприклад, психолог, водій, менеджер, педагог тощо), види діяльності, які, скоріше, пов'язані з хобі (наприклад, читач, художник, вишивання тощо).

Другу групу склали емоційні самоописи, тобто відповіді, що містили риси характеру, описували ставлення респондентів до себе як суб'єкта діяльності і спілкування, до своєї зовнішності тощо. В цю групу також увійшли всі самоописи-образи (наприклад, весна, літній дощ, чарівна казка, пекучий біль тощо), які характеризують певне ставлення респондентів до себе.

До третьої групи (об'єктивні компоненти самоопису) увійшли статеві, індивідні, національні, релігійні, рольові характеристики (наприклад, людина, особистість, хлопець/дівчина, християнка, батько/мати тощо).

Всього в ході дослідження отримано 687 компонентів самоописів за 210 категоріями, що свідчить про досить високу частоту збігу окремих самохарактеристик студентів. Респондентами було названо 17,76% функціональних, 54,73% – об'єктивних та 27,51% емоційних компонентів самоопису. Найбільшою різноманітністю категорій самоопису вирізняється група емоційних компонентів (106 категорій). Функціональних та об'єктивних компонентів виділено респондентами практично вдвічі менше (відповідно 48 та 56 категорій). Найбільша частота повторів категорій у самоописах респондентів припадає на об'єктивні компоненти. Так, з-поміж 376 об'єктивних самохарактеристик, розподілених за 56 категоріями, більше десяти разів у самоописах зустрічаються 11 категорій, а 22 категорії лише один раз, тоді ж як зі 106 категорій емоційних компонентів самоопису один раз зустрічається 70 категорій і жодна не використана респондентами більше, ніж 8 разів. Витлумачити це можна особливістю стереотипних реакцій на питання-стимул “Хто Я?” – людина, особистість дівчина і т. ін., що характерне для функціональних компонентів, а також унікальністю системи уявлень та ставлень до себе кожного респондента, що простежується в емоційних компонентах самоописів студентів.

Аналіз результатів, отриманих за допомогою тесту “Хто Я?”, свідчить про високу частоту збігу самохарактеристик студентів окремих категорій і функціональних компонентів самоопису. Зокрема, це стосується категорій: психолог, майбутній психолог, студент. Хоча частота перших двох вдвічі менша, ніж останньої

категорії, що може свідчити про значно більшу актуалізацію ролі студента та водночас про незначне місце професійної ролі у структурі соціальної ідентичності.

Видається цікавою структура функціональних компонентів самоописів студентів. Всі категорії названого компонента були класифіковані на п'ять підгруп. Дві з них містили категорії, що стосуються майбутньої професійної діяльності (32,8%) та інших видів професій (12,3%), що паралельно здобуваються або були освоєні студентами до навчання на факультеті. Решта (54,9%) категорій – це самоописи, які зумовлені навчанням у ВНЗ та хобі, а також супутніми названим видам діяльності або їх складовими.

Окрім того, серед емоційних компонентів самоопису відношення до професійної діяльності має 14,8% самохарактеристик. Всі вони є рисами характеру, що виявляють ставлення респондента до праці, трудової діяльності взагалі, а не до конкретної професії.

Аналіз отриманих результатів за нашою вибіркою виявив таке: по-перше, 21,62% респондентів не вдаються до використання категорій, що стосуються професійної діяльності, професійної ролі або професійно важливих якостей особистості. В самописах 24,32% студентів міститься, принаймні, одна професійна категорія, що позначає певний вид професійної діяльності. За вибіркою професійні категорії (психолог, майбутній психолог) займають 7-18 місця, пропустивши вперед індивідні, рольові, сімейні характеристики, статеvu та національну належність. У 40,54% самоописів містяться не лише такі професійні категорії як “психолог” та “майбутній психолог”, але й зазначені інші здобуті професії, хобі та загальні категорії, що стосуються професійної діяльності: перспективний працівник, хороший спеціаліст, фахівець тощо та вказана 1-2 риси характеру, що описують ставлення до праці. Слід також зазначити, що самоописів, які б містили лише емоційні компоненти, що пов'язані з професійною діяльністю, немає.

Отже, аналіз отриманих результатів дозволяє зробити наступні висновки:

По-перше, професійна ідентичність не займає провідного місця в структурі соціальної ідентичності опитаних студентів. У 37,13% респондентів вона взагалі відсутня.

По-друге, у значної частини студентів (40,54%) спостерігається професійна ідентичність з двома і більше професійними ролями, саме ці респонденти виділяють емоційні компоненти, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю.

Отримані нами результати свідчать про необхідність організації цілеспрямованої роботи з розвитку та формування професійної

ідентичності. Така робота може здійснюватися різними суб'єктами навчально-виховного процесу на різних етапах навчання у вищі за допомогою різних засобів. Для організації системи заходів зі сприяння становленню професійної ідентичності слід відповісти на кілька запитань: по-перше, хто і коли їх здійснюватиме; по-друге, які методи, прийоми та засоби слід використовувати для розвитку професійної ідентичності.

Зауважимо, що система організації підготовки психолога, як зазначає Н.В.Чепелева, є трирівневою [6, с.242] і включає:

- *світоглядний рівень*, який передбачає формування професійної свідомості майбутнього фахівця;
- *професійний рівень*, що спрямований на оволодіння необхідною системою знань, технологією професійної діяльності, формування психологічної культури, що включає високий рівень професійних знань та культури спілкування, емоційну культуру, культуру мислення;
- *особистісний*, метою якого є формування професійно важливих якостей особистості, гуманістичної спрямованості, "діалогічності", здатності до професійної ідентифікації. Формування останньої пов'язане з самопізнанням (самодіагностикою), самокорекцією, самоаналізом та самореабілітацією.

Специфіка професії психолога визначає центральний компонент системи професійної підготовки – особистісну підготовку, яка може реалізовуватися через провідні напрямки, об'єднані у три взаємопереплетені блоки [6, с.245].

Перший блок – підготовчий – передбачає здійснення професійного відбору на відповідні спеціальності, диференціацію студентів за різними напрямками професійної підготовки: психолог-викладач, психолог-дослідник, психолог-терапевт, адаптацію студентів до майбутньої професії та реалізацію початкової професійної підготовки (оволодіння базовим концептуальним апаратом психологічної науки, отримання загального уявлення про майбутню професію, зокрема і через різні тренінгові курси, що також сприяє професійній ідентифікації студентів та їх особистісному росту).

Другий блок – діагностичний – передбачає оволодіння основами психодіагностики, самопізнання (3-4 курси). На цьому етапі студенти отримують інформацію про якості свого характеру, про свої здібності, пізнавальні та інші можливості. Виявляються також особистісні проблеми студентів, які можуть стати на заваді успішній професійній діяльності. Для їх подолання та з метою самопізнання та саморозвитку можуть застосовуватися спеціальні тренінгові техніки, бесіди, консультування.

Третій блок – особистісно-професійної корекції – передбачає корекцію та формування професійно значущих комунікативних умінь. Основними в цьому блоці такі навчальні дисципліни: психологічне консультування, психокорекція, психотерапія, різноманітні спецкурси. [6, с. 245-248].

Отже, кожен із зазначених напрямків особистісної підготовки передбачає низку заходів, які спрямовані на розвиток професійної ідентичності, зокрема, найнеобхіднішою є взаємодія з Іншим та з собою. Професійна ідентифікація може успішно поєднуватися із оволодінням інструментальними вміннями психолога та з'ясуванням їх ефективності при розв'язанні власних проблем студентів.

Варто також відзначити, що важливою є організація психологічного супроводу розвитку професійної ідентичності на всіх етапах професійного навчання. Останнє, як зазначає Е.Ф.Зеєр включає три взаємопов'язані етапи, кожен з яких потребує спеціальних прийомів, методів, технологій психологічного супроводу:

- етап адаптації, на якому відбувається пристосування студентів до умов та змісту професійно-освітнього процесу, освоєння нової соціальної ролі, організацію взаємодії у системах “студент-студент” та “студент-викладач” основним напрямком психологічного супроводу є надання допомоги в адаптації до нових умов життєдіяльності;
- етап інтенсифікації передбачає розвиток загальних та спеціальних здібностей студентів, їх емоційно-вольової регуляції, інтелекту та самостійності, тому психологічний супровід обмежується діагностикою особистісного та інтелектуального розвитку та надання допомоги і підтримки в нормалізації міжособистісних взаємин. Особливістю цього етапу є формування соціальної ідентичності;
- пріоритетним завданням етапу ідентифікації є формування професійної ідентичності, готовності до майбутньої професійної діяльності. Головним результатом та, відповідно, напрямком психологічного супроводу є розвинута здатність до професійної самопрезентації [3, с.269-271].

Саме останній етап професійної освіти передбачає становлення самосвідомості фахівця, формування професійного Я-образу, ідеалу фахівця, входження в простір професії, формування готовності до професійної діяльності, завершення становлення професійної ідентичності.

Можна стверджувати, що підходи Н.В.Чепелевої та Е.Ф.Зеєра до розуміння багаторівневості та поетапності формування фахівця і становлення його особистості мають багато спільного. Водночас

створюють різні передумови для конструювання психологічного супроводу розвитку професійної ідентичності.

Виняткові можливості для психологічної підтримки професійного становлення особистості майбутнього психолога надають спецкурси та спецпрактикуми. Можливість щорічного оновлення їх тематики та змісту відповідно до потреб професійної підготовки, а інколи, навіть, специфіки контингенту студентів, створює умови для корекції, компенсаційного розвитку тих професійно важливих якостей, які з певних причин відсутні у майбутніх фахівців, за допомогою технологій, методів і прийомів професійного навчання.

З-поміж методів навчання, які створюють необхідні соціально-психологічні умови для професійного становлення особистості майбутнього психолога, велике значення мають інтерактивні методи навчання. Вони ставлять студента у ситуацію реальних дій, змушують мислити предметно, досягати відчутного результату в самозміні. Всі інтерактивні методи (метод дискусії, метод “мозкового штурму”, метод “круглого столу”, метод ділової гри, тренінгу тощо) – це створення ситуації спільної творчої (продуктивної) діяльності викладача і студентів, в якій, з-поміж усього іншого, відбувається процес взаємодії особистостей [1]. При викладанні дисциплін професійного і практичного спрямування нам видається доцільним і можливим використання саме цієї групи методів навчання, що й забезпечуватиме психологічний супровід розвитку професійної ідентичності.

Розв’язання комплексного завдання професійної й особистісної підготовки, нами використовується тренінг розвитку професійної ідентичності.

Він проводиться в межах вивчення спецкурсу з психології праці. Студентам до проведення практичних та тренінгових занять був запропонований цикл лекцій з проблем психологічного супроводу професійного становлення особистості. Через конструювання змісту спецкурсу та добір методів і прийомів роботи на практичних та лабораторних заняттях одночасно розв’язувалося дві задачі: 1) засвоєння необхідних теоретичних знань з проблем психологічного супроводу особистості впродовж усього професіогенезу та формування професійних умінь із організації, оволодіння основними прийомами, техніками та технологіями психологічного супроводу; і 2) створення умов для становлення студента як повноцінного суб’єкта професійного життя, формування вміння самостійно долати труднощі професійного становлення, здійснювати вибір шляхів професіоналізації, формування професійної ідентичності.

На практичних заняттях здійснювалася розвивальна діагностика професійної свідомості, структури професійно важливих

якостей майбутнього фахівця і стану психологічної та операціональної готовності до професійної діяльності. Вивчаючи психічні властивості та стани, специфіку їх прояву та рівень розвитку професійно важливих якостей, студенти ставилися в ситуацію аналізу актуального стану та прогнозування подальшого розвитку професійно значимих властивостей і якостей. Їх рефлексивна діяльність стимулювалася системою спеціально сконструйованих запитань та завдань і проводилася як у формі самозвіту-роздумів за заданим планом, так і у формі групової дискусії та обговорення.

Після завершення діагностики на лабораторних заняттях зі спецкурсу з психології праці реалізовувалася програма тренінгу, яка розрахована на 24 години, і містила 6 занять по 4 години кожне. Під час цих занять студентам пропонувалася система вправ з розвитку професійної свідомості та професійної ідентичності. Кожна з них спонукала студентів до аналізу життєвих перспектив та планів, виявлення потенційних можливостей реалізації запланованого, співвіднесення своїх можливостей з прагненнями, мрії з можливістю їх реалізувати, тобто змістовно всі вправи вимагали рефлексивних дій. Окрім зазначених рефлексивних дій, після кожного заняття проводилася вправа на рефлексію, яка змушувала студентів усвідомлювати зміни в ставленнях, настроях, планах на майбутнє тощо, які вони помітили. Вправи, включені у тренінгові заняття, можна класифікувати за метою і змістом особистісних змін, які вони переслідують:

- усвідомлення ставлення до психології як сфери професійної діяльності (“Реклама психологічних послуг”, “Що головне в роботі”, “Лопушки-капкани” та інші);
- усвідомлення особливостей образу професії та образу професіонала (“Потрібен психолог”; “Кадрова довідка” та інші);
- рефлексія професійного розвитку та становлення особистості (“Процес навчання”, “Кінорежисери”, “Витрачаємо гроші на Справу” та інші);
- рефлексію життєвих та професійних цінностей, цілей, норм (“Лист історичному персонажу”, “Життєвий і професійний кодекс практичного психолога”; “Хто Я” та інші);
- формування навичок перспективного планування (“Простір життя”, “Подія життя”, “Лінія життя” та інші);
- аналіз професійної ідентичності, професійної позиції (“Наставники”, “Моя майбутня спеціальність”, “Професійна ідентичність” та інші).

Після занять студентам пропонувалося здійснити якісну оцінку тих змін, які відбулися в процесі вивчення спецкурсу. Відповіді

студентів на запропоновану анкету дозволяють стверджувати, що у більшості студентів спостерігається стійке позитивне ставлення до обраної професії, виконання вправ тренінгу розвитку професійної ідентичності дозволило студентам, на їх думку, інакше поглянути на проблему саморозвитку, самовдосконалення та визначитися у виборі шляхів до позитивних змін. У випадках значних утруднень професійного становлення особистості майбутнього психолога, які виявлялися під час виконання всіх видів навчальних завдань при вивченні спецкурсу здійснювалося психологічне консультування студентів.

Другий шлях розвитку в студентів професійної ідентичності ми вбачаємо у здійсненні психологами психологічної служби університету психологічного супроводу формування професійної ідентичності. Відповідно до основних концептуальних положень концепції психологічного супроводу (М.Р. Бітянної, Ю.В. Слюсарев, Е.Ф. Зеєр, Е.Л. Солдатової, І.В. Молочкової, С.Л. Богомаз, Ю.М. Мірошніченко), йдеться про створення психологічних умов для ефективної діяльності та розвитку і саморозвитку особистості. При психологічному супроводі об'єкт психологічних впливів виявляє активність і перетворюється на суб'єкт психологічного супроводу; його результатом визнається активізація особистісного потенціалу, саморозвитку особистості. Саме активність об'єкта перетворює, на думку С.Д.Максименка, Г.В.Ложкіна, А.Б.Колосова, психологічний супровід на шлях або спосіб активації особистісних ресурсів суб'єкта професійної діяльності [4] і цим створюються умови для професійної ідентифікації.

Основними складовими психологічного супроводу розвитку професійної ідентичності є моніторинг особистісного та професійного розвитку майбутніх фахівців упродовж усього періоду навчання, своєчасна підтримка і здійснення розвивальних та корекційних впливів, створення умов, сприятливих для професійного становлення особистості. Перевагами такої моделі цілеспрямованого розвитку професійної ідентичності є надання своєчасної допомоги саме тим студентам, які її потребують, та можливість активізації професійної ідентифікації студентів тих напрямів підготовки та спеціальностей, у яких відсутні у навчальних планах підготовки фахівців психологічні тренінги, незначна кількість годин відведена на психолого-педагогічні дисципліни.

Отже, психологічний супровід розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів може реалізовуватися як засобами психологічної служби вишу, так і через конструювання змісту навчальних дисциплін та використання сучасних методів навчан-

ня. Поєднання цих двох організаційних форм психологічного супроводу дозволяє реалізувати принципи неперервності та системності психологічної підтримки на етапі ідентифікації.

Список використаних джерел

1. Бадмаев Б.Ц. Методика преподавания психологии / Б.Ц.Бадмаев. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 304 с.
2. Бурлачук Л.Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л.Ф. Бурлачук, С.М. Морозов. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб: Питер, 2004. – 520 с.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессий: учебное пособие / Э.Ф.Зеер. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 336 с.
4. Максименко С.Д. От психологического обеспечения к психологическому сопровождению / С.Д. Максименко, Г.В. Ложкин, А.Б. Колосов // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 12. – С. 1-10.
5. Олифирович Н.И. Тренинг развития профессиональной идентичности у студентов социомных профессий / Н.И. Олифирович, Т.В. Уласевич // Психология в вузе. – 2009. – № 3. – С.69-108.
6. Основи практичної психології / В.Г.Панок, Н.В.Чепелева, Т.Титаренко. – К.: Либідь, 2001.–534 с.
7. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг: учебное пособие / Л.Б. Шнейдер. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во НПО “МОДЭК”, 2004. – 600 с.

The paper presents theoretical analysis of the impact of professional education on the development of professional identity and results of experimental study of professional identity of students for future psychologists. It is shown feasibility of targeted development of professional identity. We describe alternative professional identity of future specialists in the process of training.

Key words: social identity, professional identity, professional identity, professional training, professional education.

Отримано: 10.02.2012 р.